

КӨРНӨК-ЖАРНАКТАРДАГЫ УКУКТУК ЧЕНЕМДЕРДИН САКТАЛЫШЫ

Мамлекеттик тилдин азыркы абалы, көрнөк жарнактардагы тилдин мыйзамдарынын сакталышы тууралуу сөз болот.

Рассматривается настоящее положение государственного языка в КР, соблюдение закономерностей кыргызского языка на рекламах города Бишкек.

This article is devoted to the present situation of the state language in Kyrgyzstan, keeping regularity of Kyrgyz language in advertisements of Bishkek city.

Бүгүнкү күндө кыргыз тили көз карандысыз мамлекеттин тили катары тарыхтын жаңы барактарын ачканына чейрек кылымдан ашуун убакыт өттү. Улут тилинин мындай макамга ээ болушу анын жаркын келечегинен кабар берип, өзүн мекенчил эсептеген ар бир жарандын жүрөгүндө үмүт отун жандырган эле.

Эки мүчөлүн жашап койгон кыргыз тилинин бүгүнкү абалына саресеп салып, мамлекеттик тилге байланыштуу мыйзамдардын аткарылышынын оош-кыйыштарын алдоого алсак. Бул учурда ааламдашуу доорунда мезгилдин чакырыктарына туура жооп берип, аны менен бирге кан-жанына кыттай сиңген улуттук тилин, дүйнө таануу философиясын учур мүдөөсүнө жараша жаңыртып, белгисиз жаңы кырларын ачып, өзөктүк баалуулугун өчүрбөй, кийинки муундардын бой-келбетине сиңирүү милдетин татыктуу аркалап келе жатабызбы?! - деген суроо жаралат.

Аталган соболго көз жумуп коюуга мүмкүн болбогон, мени өзгөчө тынчсыздандырган өңүттөгү иликтөөлөрдүн жыйынтыгы аркылуу жооп берүүгө аракет жасайын.

И.К. Ахунбаев атындагы КММАнын студенттери менен бирге Бишкек шаарындагы И.К. Ахунбаев, Байтик баатыр көчөлөрүндө, Манас, Киев, Чүй проспектилеринде жайгашкан көрнөк-жарнак, мекеме, ишканалардын аталыштарын сүрөткө тартуу, тасмага түшүрүү иштери аткарылып, андагы мамлекеттик тилге болгон мамилелердин абалы иликтөө объектисине айланды. Алар болжол менен төмөнкүдөй топторго бөлүштүрүлдү:

1. Сабатсыз которулган көрнөк-жарнактар;
2. Сабатсыз жазылган (грамматикалык, стилистикалык, пунктуациялык каталарга жол берилген) көрнөк-жарнактар.

Алгач сөз чет тилдеринде даярдалган көрнөк-жарнактарын мамлекеттик тилге которууда кетирилген каталар тууралуу болмокчу.

Тил –маданияттын модели, вербалдык код жана улуттук дүйнө таанымды чагылдырган этникалык аң-сезимдин индикатору. Ошондуктан котормочу ар башка маданияттын ортомчусу жана улуттар аралык мамилелешүүнү жөнгө салуучу объект катары зор милдетти аркалайт. Демек, түп нусканын идеялык-көркөм мазмунун кайра түзүү үчүн котормочунун чыгарманы (түп нуска) жараткан элдин тарыхы, маданияты менен жеткиликтүү тааныштыгы, улуттук өзгөчөлүктөрдү сактоосу–котормодогу негизги маселелердин бири.

Биздин рейддин жүрүшүндө мына ушул талап эске алынбагандыгы белгилүү болду. Себеби, айрым бир котормолорду кыргызча деп айтууга оозуң барбайт. Анткени алар кайсы бир мүчөнү улоонун жардамы менен гана кыргызчаланган же түп нускадагы мааниден бир топ алыс турат.

Экинчи тайпа грамматикалык, стилист

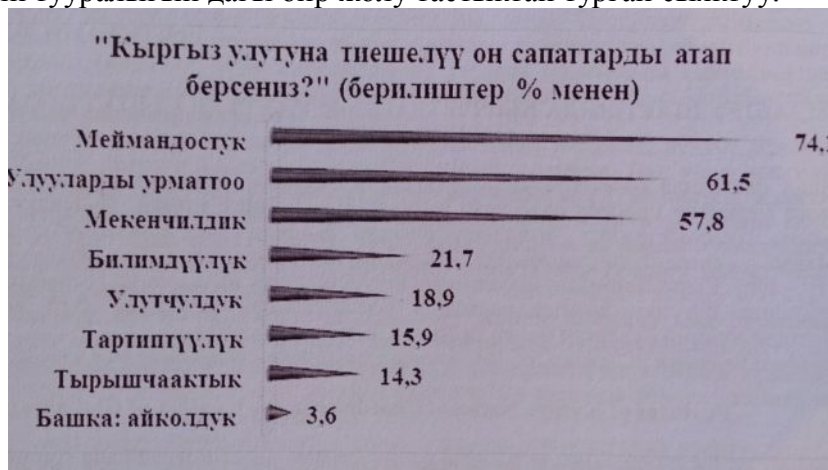
Алгачкы сөз биздин көңүлүбүздү бурган айрым мекеме-ишканалардын аталыштары тууралуу болсун. Мекеменин аталышы жазылган тактайча – ошол мекеменин жүзү. Себеби, ал андагы жүргүзүлгөн иш-аракеттер тууралуу маалымат берүүчү алгачкы булак. “Эшигин көрүп, төрүнө өт” деген кыргыз макалынын философиясы ушул жерде орундуудай сезилет. Аларды көрүп, кат-сабаты жоюлбаган адам тарабынан даярдалган тактайча мекеме жетекчисинин текшерүүсүнөн кантип өтү деген ойго келесиң...

Жалпысынан алганда 378 көрнөк-жарнак талдоого алынып, алардын 32% ар кыл каталарга ж – Конституциябызды барактадым. Анын 27-беренесинде “Кыргыз Республикасында жарнактар, кулактандыруулар, прејскуранттар жана башка көрүнөө маалыматтар адегенде мамлекеттик тилде, андан кийин расмий тилде, зарыл учурларда башка тилдерде да жол-жоболоштурулат. Башка тилдердеги тексттин ариби мамлекеттик тилдин арибинин өлчөмүнөн чоң болбоого тийиш” –деп жазылып турат. Бул мыйзамдын барак жүзүндө гана калбай, ишке ашырылып жаткандыгын билүү максатында Бишкек шаардык Мэриясынын алдындагы Маалымат жана жарнак департаментине кайрылганымда, мындай жооп алдым. Бул уюм 1998-жылы “Үгүт” деген аталышта маалымат агентствосу катары уюшулуп, 2011-жылы Жарнамалык агентствосу болуп, кайрадан түзүлөт. Бүгүнкү күндө алардын милдети жарнамаларды көчөгө илүүгө уруксат берген документтерди берүү менен гана чектелет. Ар жумада департаменттин кызматкерлери тарабынан сырткы көрнөк-жарнактар текшерилип, талапка жооп

бербегендери алынып ташталат экен. Бирок, көрнөк-жарнактардын ээсин, мекеменин жетекчилерин жоопко тартып, кандайдыр бир деңгээлде жазалоо укугу берилбегендиги белгилүү болду. Мамлекеттик тилге байланыштуу мыйзамдардын аткарылышын текшерүү Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссиянын милдети. Ал эми талап аткарылбаган учурда Монополияга каршы комиссия жазалоого тийиш.

Эч ким чечүүгө шашылбаган, топтой туш тарапка ыргытылган бул жагдай 2011-2012 жылдары Кыргыз-Түрк Манас университети тарабынан Кыргызстандын бардык аймактарында жүргүзүлгөн “Цивилизация шартында түрк дүйнөсүндөгү калктардын социалдык идентүүлүгү: Кыргызстандын мисалында” аттуу пилоттук изилдөөнүн жыйынтыгынын тууралыгын дагы бир жолу тастыктап турган сыяктуу.

Сурамжылоого катышкан 2000 респонденттин 74,1% кыргыз улутуна тийиштүү оң сапат катары меймандостукту аташкан. Меймандостук жакшы сапат дегенибиз менен, 80дей улуттун башын бириктирген өлкөбүздө иш-аракеттердин көпчүлүгү так ошол меймандарга ылайыкташтырылгандыгы жагымсыз таасир калтырат. Мисалы, көрнөк-жарнактардын чет тилдерде котормосуз илингендиги.

Улутубузга мүнөздүү оң сапаттардын тизмесинин 5-катарына араң илинип, 18,9% гана добушка ээ болгон улутчулдугубуз да далилденген сыяктуу. Бүгүнкү күндө эне тилибиздин өз жеринде өгөйлөнүп, босогодон төргө жете албай, мүнгүрөп турганы биз өксүп жаткан улуттук духтун жоктугу эмей эмине?! “Шибегени капка ката албаган” сыңары бул көйгөй көңүл бөлбөй коюучу маселелерден эмес. Чындыгында эле мындай одоно, тантык, “ичи” да, “тышы” да кыргызча деп айтууга татыбаган көрнөк-жарнактар улуу “Манастын” тилин, Байрон, Бальзак, Шекспир, Пушкинди кыргызча сүйлөткөн улуу тилди кордоп жаткандай. Эне тилге кам көрүү бул тарыхыңа, бүгүнкүңө, келечегине кам көрүү экендигин качан түшүнөбүз же Салижан Жигитовдун: “Кыргыз тилине тиешелүү миң мыйзам, эки миң токтом кабыл алсаңар да, ал тургай БУУ атайын токтом жазып берсе да, кыргыз тили өнүкпөйт. Мыйзам менен тил өөрчүбөйт, тилдин өнүгүшү ошол тилде сүйлөгөн элдин санына, сапатына жараша болот” деген сөзү чыркыраган чындыкпы?! Бүгүнкү күндө улут тили эл четине жоо келсе, жан аябаган жигиттерге, өздөн чыгып, өзөктү өрттөп жаткан душмандардан коргоочуларга, деңиздин толкуну сымал тирелип келген тоскоолдуктардын жолун тосчу жаңы муундун өкүлдөрүнө муктажбы?!- деген суроо менен жалпыңарга кайрылгым келет.

Адабияттардын тизмеси

1. Абдувалиев И. Азыркы кыргыз тили [Текст] / И.Абдувалиев,Т.Садыков. - Б.: 1997
2. Акматалиев А. Кыргыз тили. [Текст] / А.Акматалиев. - **Турар**, Б.,2013;
3. Атоолордун (терминдердин) орусча кыргызча сөздүгү [Текст] . - Б.: 2010.
4. Станалиев С. Эл дөөлөтү – эне тил [Текст] / С.Станалиев. - Б.: 2012.
5. Сулейманова Н. Ааламдашуу шартында кыргыздардын улуттук сыпаттамасынын өзгөчөлүктөрү[Текст] / Н.Сулейманова // И.Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. - Б.: 2014. - 149-15-б.
6. Үсөналиев С.Кыргыз тилинин справочниги [Текст] / С.Үсөналиев, С.Иманалиев. - Б.: 2004.